

РЕЦЕНЗІЯ
на монографічне дослідження
доцента кафедри теорії та історії держави і права
та адміністративного права ДонНУ імені Василя Стуса,
кандидата юридичних наук
ТЕТЯНИ МІХАЙЛІНОЇ
«РОЛЬ ІНТЕГРАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРАВОСВІДОМОСТІ
У РЕФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ»

Проблема подолання недовіри українського суспільства до права є пріоритетним завданням сучасної юридичної науки. Можна констатувати, що будь-які спроби якісних змін у державі заздальгідь приречені на провал без їх підтримки населенням, яка не в останню чергу залежить від ставлення людей до права. Тож монографія кандидата юридичних наук, доцента Т. Михайліної на тему «Роль інтегративного потенціалу правосвідомості у реформуванні правової системи» є актуальною та виносить на поверхню глибинну проблематику, пов'язану із гальмуванням процесу реформ в Україні.

Майже довершеною видається концепція наукового дослідження, що зумовила його внутрішню побудову, поділ на чотири узгоджені розділи. У першому з них автор розглядає правову реальність з позиції системного підходу, місце і роль у ній правосвідомості, її рівні види, форми, типологію правових сімей з урахуванням особливостей правосвідомості, безпосередній вплив на правосвідомість через засоби правового виховання та правової освіти, а також опосередковане формування правосвідомості за допомогою засобів юридичного і неюридичного спрямування. Наприкінці першого розділу увага приділяється перевагам і недолікам революційного та еволюційного шляхів трансформацій правосвідомості.

Другий розділ присвячуємо правосвідомості в контексті системи права, зокрема послідовно проаналізовано процес нормотворчості у суспільстві, при цьому увагу зосереджено на аспектах впливу правосвідомості різних суб'єктів нормотворення на його кінцевий результат. Розкривається виявлення правосвідомості у структуралізації та змісті права, а також наочно демонструється специфіка правосвідомості під час формування множини джерел права.

У третьому розділі здійснено глибокий системний аналіз правової ідеології під кутом зору правосвідомості. Так, Т. Михайліна розмірковує над місцем правосвідомості в типології праворозуміння та підкреслює її визначальну роль в онтології та аксіології права. За її слушною оцінкою, правосвідомість є основою для виявлення як фундаментальних правових цінностей, так і сегментованих цінностей права.

Четвертий розділ монографічної роботи концентрується на місці правосвідомості в юридичній практиці. У ньому повно та всебічно відображаються виклики, пов'язані з неоднорідністю правосвідомості в юридичній практиці, тому що кожен її вид має значні особливості. Підбиваючи підсумки четвертого розділу, авторка аргументовано підкреслює найбільш характерні аспекти впливу правосвідомості на правотворчу, інтерпретаційну, правореалізаційну та правозастосовну діяльність. Не менш важливим вбачається виявлення їхніх взаємозв'язків з усіма явищами правової ідеології та системи права, що остаточно формує цілісність і концептуальність дослідження.

Можна визнати безумовно прогресивним звернення в роботі до «тіньових» проявів у сфері формування права та його дії. Так, у сучасних зарубіжних публікаціях спостерігається непоодинокі висвітлення проблем тіньового права, тіньової юстиції, тіньової політики, натомість, для вітчизняної юридичної науки виділення таких

форм «не права» й обґрунтування їхнього безпосереднього взаємозв'язку з комплексом деформацій правосвідомості є справді новим і перспективним у контексті протидії зазначеним проявам та формування демократичної правової держави.

Щодо стилістики монографічного дослідження, то вона є науковою, творчою та самобутньою. Повністю витримана логіка викладу матеріалу, а звернення до будь-якого питання завершується формулюванням власних глибоких і нестандартних висновків.

Не можна обійти увагою кількість досліджених Т. Михайліною джерел (760), що вочевидь позитивно відобразилося на якості наукової праці та її результатах. Водночас, автором ведеться коректна наукова дискусія з іншими науковцями, виділені сильні риси проаналізованих наукових праць, а також стримано й обґрунтовано виділяються моменти, які, на її думку, потребують доопрацювання.

З огляду на вищевикладене, є підстави зробити загальний висновок про те, що монографія Т. Михайліної може бути охарактеризована як завершена, комплексна наукова робота, в якій закладено теоретичне підґрунтя для вирішення проблем реформування держави. Правосвідомість населення при цьому є тією основою, котра може створити сприятливий фон для сприйняття та втілення реформ. Не викликає сумнівів, що у зв'язку з переліченими якостями робота буде корисною знавцям теорії держави та права, галузевого правознавства, студентам юридичних спеціальностей, а також суб'єктам правотворчості і правозастосування.

Олена Орлюк,
*директор НДІ інтелектуальної власності
НАПрН України,
доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України*